

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ԵՏՔԸ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱԿԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ԱՄԲՈՂՁԱՎԱՐ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆՅ

2. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱԿԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՌՈՒՍԻՈՅ ՄԵՋ

Բրոֆ. Թիթլինօֆ, «Կենդանի եկեղեցի» շարժման առաջնակարգ տեսարաններէն մին, իր «Նոր եկեղեցի» անունը դրքին մէջ, «Կենդանի եկեղեցի» շարժման նախահայրերը կ'ուզէ տեսնել Ռուս գրական մեծ գէմքերու՝ Սլավոֆիլի, Դոստոյովսկիի եւ Թոլսթոյի մօտ, նաեւ Ռուս Սինոդի ազատական անդամներու մէջ՝ որոնք Բեթրուկրատի մէջ հիմնեցին «Կրօնական Փիլիսոփայական Ընկերութիւնը»։ Բայց սիրամարգի փետուրները, ընդհանրապէս ազուաւի հասակին չեն յարմարիր. ի՞նչ հասարակաց գետին կրնայ գոյութիւն ունենալ Սլավոֆիլի ազգային ոգիի ընկերակցութեան եւ Կենդանի եկեղեցիի քահանայական սակաւապետութեան միջեւ. Դոստոյովսկի յամառ խարանդը եղած է իր վէպերուն մէջ նմանօրինակ կրօնական ակտաւարակ հոգեբանութեամբ մեծցած ու սնած հաւատաքննիչներու. իսկ Թոլսթոյ իր ընկերային-լիմաստասիրական, պետական, կրօնական հասկացողութեամբ հասարակաց ոչինչ ունի Կենդանի եկեղեցիի շարժման ոգիին ու գաղափարաբանութեան հետ. միւս կողմէ «Կրօնական Փիլիսոփայական Ընկերութեան» մեծագոյն գէմքերը, Մետրապոլիտ Սերգիոս, Պետրիաշկով, Պուլկազով, Գարթաշէֆ, ոչ միայն չեն պատկանիր «Կենդանի եկեղեցի» ականներու խմբակին, այլ անոր հակառակօրդներուն առաջին շարքին վրայ կը կենան։

Արդ, ո՞ւր է այս շարժման աղբիւրը, եթէ ան չունի գաղափարական, աստուածաբանական հիմք մը, գետին մը. դասակարգային գործնական շահը եկեղեցականներու մէկ կողմէ, Պուլխիլովի կրօնական

դէպի աւելի ազատ գործունէութեան ներողամիտ քաղաքականութեան փոփոխութիւնը, միւս կողմէ, ստեղծեցին Կենդանի եկեղեցին։

Կրօնական այս նոր շարժման գաղափարաբանութիւնը, ինչպէս նմանօրինակ կրօնական դէպքերու նախատեսութեամբ ըսած է Կարլ Մարքս, գաղափարական մակառութեամբ (super-structure) մըն է, որը վայրկեանի գործնական շահու թելադրութեամբ կը փոխուի։

Կենդանի եկեղեցին քանակաբանութեամբ լիափոխութիւն մըն էր ամէն բանէ առաջ. գործածելով Ս. Դրական կանոնական բացատրութիւնը՝ երիցական հերձուած մը, որ կը յաւակնէր իր վարչութեան ու ղեկավարութեան տակ առնել Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիի վերին իշխանութիւնը, բռնի, յեղափոխական միջոցներով ու մեթոտներով, խելով զայն կուսակրօն եկեղեցականութեան ձեռքէն. Այդ շարժման ղեկավարները եղան Բեթրուկրատի «հպարտ քահանաները»։ Բեթրուկրատեան ամուսնացեալ կղերականութիւնը, չատ հինէն, մասնաշատուկ, առանձնաշնորհեալ զիրք ունէր Ռուս եկեղեցականութեան շարքերուն եւ Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիի մէջ. այդ եկեղեցականութիւնը կը կազմուէր Ռուս աստուածաբանական ակադեմիաներու էն օժտեալ եւ կարող աշակերտներով, որոնք իրենց բարձր կրթութեամբ, գիտութեամբ, կենցաղավարութեամբ, ազգեցութեան լայն շրջանակներ ունէին արքունիքի մէջ, մինչ այժմ, քաղաքական դէպքերու այլ կերպ դասաւորումով, անոնք այդ յարաբերութիւնը կը մշակէին Աշխատանքի շարժման առաջնորդներուն հետ։ Առաժի կարգ անցած էր Ռուսիոյ մէջ եկեղեցականներու մօտ սա ասացուածքը. «մի՛ վախնար պալատական կեանքէ եւ աղնուականներէ, այլ զգուշացիր Բեթրուկրատեան եկեղեցականութենէ, որը Ռուս կղերականութեան պահակ-գորագունդն է»։ Եւ այդ Բեթրուկրատեան եկեղեցականութիւնը յեղափոխութեան մէջ էր։ Ուրիշ խօսքով, ձեռմակ եկեղեցականութեան մէջ նուիրականացած բանաձեւը — ամուսնացեալ քահանայութիւնը՝ պայքարի մէջ էր Սեւ եկեղեցականութեան — անոնց գործածած եղբր — փանակա-

նութեան հետ(*). Ռուս ամուսնացեալ քահանայութիւնը — ձերմակ եկեղեցականութիւնը — փառաօրհակա՛ն տխուր շարժառիթներէ առաջնորդուած բոնկեցուց աշդ յեղափոխութիւնը, վանական, կուսակրօն եկեղեցականութեան դէմ որը «միայն իր կուսակրօն ըլլալու հանգամանքով» կը տիրանայ եկեղեցւոյ բարձրագոյն վարչութեան, նուիրապետութեան վերին աստիճաններու։ Արդարեւ, Արեւելեան բոլոր եկեղեցիներուն համար, եկեղեցւոյ նուիրապետական աստիճանները փակ են ամուսնացեալ քահանաներու առջև. նոյն ըմբռնումը ունի նաեւ կաթոլիկ եկեղեցին. կուսակրօն եկեղեցականութիւնն է տէրն ու տիրականը եկեղեցիին. հարց մըն է ասիկա բաւական կնճռոտ ու կենսական՝ եկեղեցիին համար. ինչո՞ւ համար, կը մտածէին ոմանք, ամուսնացեալ քահանայութիւնը զոյգ պիտի դառնէր իր առջև եկեղեցւոյ ծառայութեան վերին ասպարէզները. ամուսնութիւնը արգելք է այդ բարձրացման համար. Բեթրուկըրատեան ամուսնացեալ քահանայութիւնը ուղեց վերցնել այդ արգելքը և հարթել եպիսկոպոսութեան տանող ճամբան, մէջտեղէն վերցնելով «Սեւ եկեղեցականութիւնը»(**)։

Բեթրուկրատեան քահանայութիւնը շատ կանուխէն կը սնուցանէր այդ ձգտումը, և

կ'աշխատէր օրինակաւ միջոցներով անոր հասնիլ, եկեղեցին քրիստոնէական նախանական ըմբռնումով վերականուցանելու մտածութեամբ. բայց անոնց ակնկալութիւնները ձախողեցան, մինչև 1923, երբ դեռիւնը պատրաստ նկատուեցաւ յեղափոխութեան, իրականացնելու համար դարերէ ի վեր երազուած տեսակէտներն ու ձրգտումները։ Սովիէդ իշխանութիւնը քաջալերեց, չոյեց կենդանի եկեղեցիի առաջնորդներուն փառասիրութիւնը. վասնզի ան մեծապէս կը հետաքրքրուէր կրօնական հարցով ու տարիներու փորձառութիւնը, ու կրօնական հալածանքի քաղաքականութիւնը եկեր էին հաստատելու թէ Պոլշեւիզմը վերաքննութեան և վերստուգման պէտք էր ենթարկէր իր կրօնական քաղաքականութիւնը. Պետական հալածանքը չէր տկարացուցած եկեղեցին. «արիւն մարտիրոսաց սերմն եկեղեցւոյն» ամէն ժամանակներու համար ճիշտ կրնար ըլլալ. Պետութիւնը փոխեց իր քաղաքականութիւնը «ո՛չ հալածել, ո՛չ պաշտպանել»։ Բեթրուկրատեան քահանայութեան իր փառասիրական ձգտումներու իրականացման համար, կառավարութիւնը իր աջակցութիւնը խոստացաւ։

Քանի մը խօսք ևս կենդանի եկեղեցիի վարչական կազմակերպութեան մասին. ինչպէս ըսուեցաւ, քահանայական հերձուած մըն է ան, ենթակայ Սովիէդ իշխանութեան. եպիսկոպոսներ և աշխարհականներ երկրորդական տեղ կը զբաւեն եկեղեցւոյ վարչական կեանքին մէջ. եկեղեցւոյ վարչութիւնը քանի մը քահանաներու ձեռքն է, որ բացառաբար իր մէջ կ'առնէ քանի մը եպիսկոպոսներ, քահանայական ձեռնադրութիւնները ապահովելու համար. կենդանի եկեղեցին հակառակ է պատրիարքութեան, վասնզի ան կը խորհրդանշէ եւ կը զլխաւորէ եպիսկոպոսութիւնը. կենդանի եկեղեցին հակառակ է վանքերու եւ վանականութեան, ուր կը մեծնային Օրթոտոքսութեան մեծազոյն պաշտպաններն ու դէմքերը։ Աշխարհականները ունէ տեղ չունին անոր Գերագոյն Խորհուրդին — Սինոդին — մէջ. կենդանի եկեղեցին կը կասկածի աշխարհականներէ և կը վախնայ անոնց ազդեցութենէն եկեղեցական գործերու միջամտութեան տեսակէտէն։ Կենդանի

(*) Որքան յատկանշական՝ նոյնքան բացառուական է «Կենդանի եկեղեցի» շարժման հեռուոր մէկ արձագանգը Հայաստանի մէջ՝ Ազատ եկեղեցիի բերնով, որ աշակերտի իր փութկոտութեան ու ժրջանութեան մէջ կը կրկնէր իր վարժապետէն սորվածները՝ «Ազատ եկեղեցին նպատակ է դրել տապալել կուսակրօն հոգեւորականութիւնը» (1925 Մայիս Թիւ 17-19, էջ 286)։ «Մի անգամ ընդ միշտ անցած է կուսակրօն եկեղեցականութեան ժամանակը» (նոյն տեղ)։ «Կուսակրօն եկեղեցականութիւնը անախրոնիզմ — ժամանակավրէպ — է» (1928 Թիւ 1-2, էջ 5)։ Կասկածէ վեր է անշուշտ, Կենդանի եկեղեցիի և Ազատ եկեղեցիի հոգեւոր եղբայրութեան կայրը և հետապնդած նպատակը, մին Ռուսիոյ սահմաններէն ներս, միւսը Հայաստանի մէջ. այժմ տեղը չէ հոս դատաստանը ընելու ինքնին արդէն ժամանակավրէպ այդ շարժման որ պատմութեան կը պատկանի այլևս. պիտի անդադրադառնանք այդ շարժման, իր ատենին, երբ Հայ եկեղեցւոյ և Պետութեան յարաբերութեան խնդրին հասնինք։

(**) Կը յիշեն թերեւս ընթերցողներ թէ, մեր մէջ ևս, Հայաստանէն դուրս, գաղութներու մէջ, ձեռնարկներ եղան Բաղնաճնքու եպիսկոպոսացման. պիտի անդադրադառնանք նաեւ այդ հարցին, իր կարգին։

Եկեղեցին կ'աշխատի «Սև եկեղեցականներու» ձեռքէն առնել եպիսկոպոսութիւնը. անոր վարչութեան մէջ եպիսկոպոսութիւնը պատուոյ ներկայացուցչութիւն մըն է քան եկեղեցւոյ վերին վարչութիւնը. այս նոր հեղինակութեան հիմնական թեզը հետզհետէ հաստատուեցաւ, իշխանութիւնը եպիսկոպոսներէ անցաւ քահանաներու ձեռքը, Բանաստեղծական եւ ո՛չ եպիսկոպոսական սկզբունքը օրդեգրուեցաւ, ու այս սկզբունքի առաջնորդութեան տակ, եկեղեցական կեանքի վերաբերեալ ամէն գործ անցաւ քահանաներու ձեռքը: Այսպէսով Կենդանի եկեղեցին, քահանաներու դատակարարային կազմակերպութիւն մը եղաւ, զոր ի գլխաւոր հեղինաբար Բանաստեղծական trust կը կոչէ:

Բրոֆ. Թիթլինոֆ, Կենդանի եկեղեցիի նպատակներու մասին խօսելով կը գրէ. «Կենդանի եկեղեցիի նպատակն է ամէն բանէ առաջ, եկեղեցական կեանքը ձեռքադառնել վանական ազդեցութենէ և եկեղեցւոյ վարչութիւնը դնել ձերմակ եկեղեցականութեան ձեռքը, ձերմակ եկեղեցականութեան զերագահութեամբ և անսահման հեղինակութեամբ»: «Կենդանի եկեղեցիի կառավարութեան հանդէպ հաւատարմութեան քաղաքականութիւնը բանաւոր պատճառներ ունի», կը գրէր ուրիշ տեղ մը Բրոֆ. Թիթլինոֆ. այդ քաղաքականութիւնը սակայն ծանօթ էր կառավարութեան, որ կասկածելի կը գտնէր իշխանութեան հանդէպ Կենդանի եկեղեցիի կեցուածքը, և Չինաստանի մէջ զործող յայտնի համայնավարի մը բերնով կը գրէր. «անոնք — Կենդանի եկեղեցիի պատկանողներ — այժմ կ'երկրպագեն մեր առջև, հաւատարմութեան և հնազանդութեան իրենց ամենախոնարհ զգացումները կը յայտնեն մեզի, բայց երբ Պուլշեիզմի համար քրիտիքական մոմէնտը գայ, անոնք առաջիններէն պիտի ըլլան իշխանութեան ու մեզի դէմ ելլողներէն. ո՞ւր էին անոնք հինգ տարիներէ ի վեր, երբ Պուլշեիզմը իր կենաց ու մահու պայքարը կը մղէր իր թշնամիներուն հետ, ներքին ու արտաքին ճակատներու վրայ, մինչ այժմ մեզի հետ ըլլալ կը յաւակնին երբ տեսան թէ Պուլշեիզմը յաղթանակած է»: «Կենդանի եկեղեցին, կը գրէր Սովիէզ Բրոքականտի Գործակալութիւնը, կը յայտարարէ թէ ինք կը պայքարի մեզի հետ

կապիտալիզմի և մեր թշնամիին դէմ. կ'ըսէ թէ իր ջանքերը կը միացնէ մեր աշխատանքի ջանքերուն և ֆեդափոխական Կառավարութեան կողքին է ինք, բարեկամը գործաւորներու և գիւղացիներու դատին: Գեղեցիկ և յուզիչ խօսքեր արդարեւ և այնքան զբաւիչ նախադասութիւններ որ իրապէս նուազ փորձառու ու միամիտ գործաւորներ ու գիւղացիներ կրնան հաւատալ թէ կոմիւնիստները քահանայական զգեստ հագած են և կոմիւնիզմ կը քարոզեն եկեղեցւոյ բեմերէն. բայց, ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ երեկուսան հակա-յեղափոխականները, այսօր այսպիսի յեղափոխական յայտարարութիւններ կ'ընեն. կը թուի ուրեմն թէ, այս յեղափոխական գիմակը անոնք երեսին անցուցած են փրկելու համար իրենց անձնական մօրթերը և ապահովելու իրենց նիւթական շահերը»:

Այսպէս, քահանաներու դատակարարային շահը եղաւ այն առանցքը, որու շուրջ զարձաւ Կենդանի եկեղեցիի կեանքն ու զործունէութիւնը. ամէն ինչ ներկի էր երբ ան կ'առաջնորդէր այդ առանցքին: Անոնցմէ ոմանք նահանջեցին, ուրիշներ վերադարձան եկեղեցւոյ զիրկը, բայց բոլոր այս փոփոխութիւններու մէջ, անոնք, այդ քահանաները, հաւատարիմ մնացին ինքզինքնուն և իրենց քահանայական դատակարարային տխուր փառասիրութեանց:

Բրոֆ. Թիթլինոֆ, Կենդանի եկեղեցիի շարժումը հաշուեյարդարի ենթարկելով Կենդանի եկեղեցիի պաշտօնաթիւրքին մէջ կը հարցնէր՝ «քրիստոնեայ աշխարհին համար ի՞նչ ըրաւ ան — ձախողելէ յետոյ ռուսական մայր հողի վրայ, — ամէն բան, բայց այդ «ամէն բան»ը ոչինչ առաջ բերաւ, որովհետեւ ժողովուրդը չհետեւեցաւ իր առաջնորդներուն»: Մեթոսական James Cannon եպիսկոպոսը «Եկեղեցական կեանք Մոսկուայի մէջ» գրքով կը գրէր. «Կենդանի եկեղեցին ինքն իր մէջ պառակտելով, քայքայուեցաւ, հակառակ կառավարութեան զայն փրկելու ջանքերուն, վանդի Ռուսերու մեծամասնութիւնը հաւատարիմ մնաց Պատրիարքի եկեղեցիին»: Նոյնիսկ, Կենդանի եկեղեցիի փաստաբան Ժիզուիթ D'Herbigny կը գրէր. «Մոսկուայի մէջ մասնաւորաբար, հաւատացեալներու մեծամասնութիւնը Պատրիարքի եկեղեցին

կը յաճախէ. «Կենդանի եկեղեցիի քահանաները առանց ծուխի և հացի մնացած են»։ Թիխոն Պատրիարք, երբ Information թերթի լրագրողներն հեղինարար կ'ըսէր թէ «Նոր եկեղեցիի առաջնորդները առանց բանակի զօրավարներ են», իրաւունք ունէր։ Անոնցմէ ոմանք իրենց յուսահատութեան մէջ կը հարցնէին յօգուածներով. «արգարե, մեզի համար հօտեր պիտի չըլլա՞ն որ առաջնորդ ենք», և կ'առաջարկէին պատրիարքին վերադառնալ Մայրենի եկեղեցիին գիրկը։ Իրօֆ. Թիթլինօֆ կը գրէր բացայայտօրէն իր բարեկամներու յուսահատութեանց վերջ տալու համար. «եկեղեցականութեան ջախջախիչ մեծամասնութիւնը, նոյնպէս նաեւ թեմեր ոչ միայն չեն ճանչնար Նոր եկեղեցիի վարչութիւնը այլ անոր հակառակ են. մեր գէմ գրգռութիւնը այնքան խոշոր համեմատութեանց հասած է որ այս նոր շարժման առաջնորդներէն ոմանց կեանքը վտանգի տակ է. մեզմէ ոմանք արդէն քարկոծուեցան. թէեւ ոստիկանութիւնը (militia) մեզ իր պաշտպանութեան տակ առած է, բայց մեր եպիսկոպոսները եւ քահանաները չեն կրնար հրապարակային պաշտամունք կատարել, չեն կրնար նոյն իսկ տաճարներու և փողոցներու մէջ երեւիլ առանց անարգանքի ենթարկուելու»։ զանազան քաղաքներու մէջ Ռուսիոյ, տեղի ունեցան նմանօրինակ անկարգութիւններ, քարկոծումներ՝ Կենդանի եկեղեցիի անդամներուն վրայ. Եարոսլաւի մէջ, Էլփտոկիմօֆ անուն համայնավար քահանայ մը սպաննուեցաւ որուն գրպանին մէջ գտան նամակ մը սա բառերով «զգուշութիւն՝ բոլոր անոնց որոնք կը փափաքին եկեղեցիին վերածել համայնավար ակումբի»։

Այս քաղաքականութեամբ գործող Յեղափոխական ամբողջավար Պետութեան մը սահմաններուն մէջ ապրող եկեղեցիին կը մնար միայն լռել, զղջալ, ապաշխարել և աղօթել։ Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին այսօր քան խոր ու ցնցիչ կրօնական պառակտումներէ յետոյ աւելի ևս ուժաւորաւ դարձաւ ու իր ձայնը խեղդուեցաւ. լռին տառապանքը և մարտիրոսութիւնը եկեղեցւոյ նոր ձայնը եղան. թէեւ Ռուսիոյ մէջ վերջ գտաւ կրօնական կեանքը, գէթ իր արտաքին երևոյթներէն դատելով, ոգեկան կեանքը սակայն այդ գծրախտ վախճանը չունե-

ՊԱՆԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. Սիւն 1942, էջ 154էն)

3. — Ս Ի Ո Ն

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ. — Ս. Գրքին մէջ, որոշ կերպով, Սիւն լեռը՝ Քաղաքին Սրեւելեան բլուրին համար կ'ըսուի, որուն վրայ Տաճարը կը գտնուէր, սակայն երբեմն այս անունը գործածուած է, առանց ճշգիւր անոր տեղն ու կողմը։ Սիւն լեռ, բնաւ Արեւմտեան բլուրին համար չէ՛ կիրարկուած։ Ասկէց զատ, Սիւնը գործածուած է նաեւ ամբողջ Ս. Քաղաքին համար ալ։

ցաւ, ու Օրթոտոքսութիւնը իր ձայնը լսելի ըրաւ արտասահմանէն, նոր կենսունակութեամբ առլցուն, պաշտպան՝ Օրթոտոքս դաւանանքին և ուղղութեան։

Արտասահման գտնուող Ռուս մեծագոյն գէմքերու զրուածքներու մէջ — Bulgakov, Berdiaeff, Arsenieff — ահնայախնի կ'երևի սա մտածումը թէ, ընդհանուր պատերազմը և Յեղափոխութիւնը, մեծագոյն փորձութիւնն ու դասը եղան Ռուս եկեղեցիին, մնալու իր կոչման համապատասխան հոգեւոր առաքելութեան մէջ միայն։ Եկեղեցւոյ և Պետութեան բաժանման սկզբունքի ջատագոյնութիւնն է Bulgakov, որ կ'ըսէ. «Օրթոտոքսութիւնը ազատ է այժմ և պէտք չէ ծառայէ ունէ քաղաքական ուժի մի, ոչ կայսերապաշտ պապականութեան և ոչ պապական — կայսերականութեան»։

Եւրոպա, Ամերիկա այս մտաւորականներու շունչով նոր Օրթոտոքսութիւն մը կազմուեցաւ որ անխուսափելիօրէն տէրը պիտի ըլլայ վաղուան անակնկալներէն յետոյ գոյութիւն ունենալիք Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիին։

Ռուսիոյ մէջ Օրթոտոքս եկեղեցիի նոյն ճակատագրին ենթարկուեցան նաեւ կաթոլիկ ու Բողոքական եկեղեցիները. երկու եկեղեցիներն ալ նախապէս ճանչցան Սովիէզ իշխանութիւնը. բայց կառավարութենէ մեղադրուեցան իւր իշխանութեան դէմ դաւաճողներ։

(Շարունակել)

ԱՐԹՈՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ